

Klunder, N., *Lucidarius. De Middelnederlandse Lucidarius-teksten en hun relatie tot de Europese traditie* (Dissertatie Leiden 2005, Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2005, 559 blz., €35,-, ISBN 90 446 0739 1).

Het betreft hier de handelseditie van een dissertatie, die in november 2005 in Leiden werd verdedigd. Deze bestaat uit twee delen: een studie en tekstedities, namelijk een diplomatische editie van de *Vers-Lucidarius* en van de *Artes-Lucidarius*. Deze edities zijn voor neerlandici en historici van groot belang.

In het eerste deel van deze studie wordt allereerst de Latijnse ‘oertekst’, het *Elucidarium* van Honorius Augustodunensis, dat begin twaalfde eeuw werd geschreven, aan een korte bespreking onderworpen, en wordt vooral ingegaan op de verspreiding van deze catechetische tekst in dialoogvorm over West-Europa. Vervolgens komen de andere *Lucidarii* aan de orde: de zogenaamde *Vers-Lucidarius*, de *Proza-Lucidarius* en de *Artes-Lucidarius*. Deze laatste vertoont niet veel overeenkomsten met de eerste twee: de tekst bevat vooral veel aardrijkskundige en natuurwetenschappelijke kwesties. (15, 29-33)

Het *Elucidarium* — en zijn vertalingen — is een zeer interessant traktaat, dat in de vorm van een gesprek tussen een meester en een leerling de belangrijkste zaken bevat die een christen dient te weten. De schrijver, Honorius Augustodunensis, zegt dat hij het heeft geschreven op verzoek van zijn medebroeders (in Canterbury). Hij behandelt achtereenvolgens goddelijke zaken, kerkelijke zaken en het toekomstige leven. Dat deze tekst vervolgens in honderden handschriften werd verspreid en in vele talen werd vertaald, geeft aan hoe belangrijk de inhoud ervan werd gevonden.

In deze dissertatie gaat het, als gezegd, om de drie genoemde Middelnederlandse vertalingen/bewerkingen. Bij de eerste twee gebeurt dat aan de hand van de volgende paragrafen: overlevering, bewerkingstechniek, andere bronnen, het (beoogde) publiek. Uit een en ander blijkt, dat de vertalers niet slaafs hun voorbeeld hebben nagevolgd, maar door hen minder relevant geachte gedeelten hebben weggelaten en passages hebben toegevoegd wanneer zij dat voor hun lezers duidelijker vonden. In dit laatste geval maakten zij soms gebruik van andere bronnen, zoals bijvoorbeeld de bijbel, de kerkvaders of Maerlants *Rijmbijbel*. Overigens bestaat het overgrote deel uit een min of meer getrouwe weergave van het *Elucidarium*. De *Artes-Lucidarius* is een ander verhaal. Deze tekst is niet gebaseerd op het Latijnse voorbeeld, maar op een Duitse tekst, die *Lucidarius* heet. Alleen in het derde boek is duidelijk verwantschap met het *Elucidarium* te ontdekken. Allerlei aardrijkskundige, natuurwetenschappelijke en kosmologische vragen komen in de plaats van de oorspronkelijke.

In dit eerste gedeelte wordt de doorwerking, c.q. blijvende invloed van een vroeg-twaalfde-eeuwse tekst goed zichtbaar gemaakt. We kunnen gerust zeggen, dat het *Elucidarium* in bewerkte/vertaalde vorm geliefd was in de late middeleeuwen. Het is de verdienste van deze studie dat hierdoor wordt aangetoond dat ook, of juist, niet-originele, niet-geniale of ‘hun tijd ver vooruit

zijnde' middeleeuwse traktaten een grote mate van populariteit konden bereiken. Uiteraard altijd met de nuancering dat relatief weinig mensen konden lezen. Zoals dat met dit soort teksten vrijwel altijd het geval is, kan eigenlijk alleen iets gezegd worden over het 'beoogd' publiek. Blijft overeind, dat dit andere lezers zijn dan die van het Latijnse *Elucidarium*. Aan het eind van de slotbeschouwing gaat de schrijfster kort in op de invloed van het *Elucidarium* op de *Sidrac* en de *Tafel vanden kersten ghelove*. (243) Dit staat natuurlijk niet centraal in haar dissertatie, maar wellicht had deze passage, in iets uitgebreidere vorm, beter in de inleiding gepast.

Tenslotte een paar kritiekpunten. Het blijft voor mij een raadsel waarom in een wetenschappelijk werk de noten niet onderaan de pagina staan. Als dan ook nog op de verfoeilijke manier 'Jansen 1989' wordt geciteerd moet de lezer steeds twee maal bladeren. Auteursnaam + korte titel is echt veel duidelijker! Vanaf pagina 247 wordt een overzicht gegeven van de vragen van de leerling in het *Elucidarium*: de Latijnse teksten worden gevolgd door vertalingen van de auteur. Deze vertalingen zijn op diverse plaatsen helaas onnauwkeurig. Zo betekent 'cum misericors sit' niet 'als Hij barmhartig is'; het gaat immers over God en moet dus zijn: 'aangezien Hij barmhartig is.' 'Omnium peccata' betekent 'de zonden van allen' en niet 'alle zonden.' *Iniquitas* betekent niet zonde, *meritum* niet loon en *supplicium* niet doodstraf. Bovendien wordt door deze laatste vertaling de zin nogal merkwaardig: '... veroordeeld tot de pijnbank of een andere doodstraf...' De pijnbank is natuurlijk geen pretje, maar hoeft niet noodzakelijk tot de dood te leiden. In III.76 wordt *regnum* vertaald met koningschap; dat staat weliswaar in sommige bijbelvertalingen, maar hedentendage wordt toch de vertaling 'rijk' geprefereerd. Helemaal vreemd is de vertaling van I.22: 'Factum est vespere et mane', 'het is geschapen door de nacht en het schimmenrijk.' Hier kan zelfs een oudere bijbelvertaling niet de schuld van krijgen. Bovendien staat er in de editie van Lefèvre die de schrijfster gebruikt heeft toch een duidelijke verwijzing naar *Genesis*: en het werd avond en morgen...

P. Bange

Lecuppre-Desjardin, E., Bruaene, A.-L. van, *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)* (Studies in European urban history (1100-1800) V; Turnhout: Brepols, 2005, 298 blz., ISBN 2 503 51618 1).

Het kon bijna niet missen: met de talrijke vormen van emotie-televisie, de uitingen van collectieve emotie bij begrafenissen van Bekende Persoonlijkheden, kortom de emotionering van het openbare leven, moesten vroeg of laat ook historici zich het thema eigen maken. Dat het uitgerekend de mediëvisten zijn die het voortouw nemen, is niet zo vreemd. In Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen* beschikken zij immers over een belangrijke voorbeeldstudie. De meeste auteurs in de hier besproken bundel verwijzen ook inderdaad naar dit boek. De andere veel geciteerde auteur is de Amerikaanse mediëviste Barbara Rosenwein, die in recente publicaties aandacht heeft gevraagd voor dit aspect van het verleden. In deze tweetalige (Engels en Frans) bundel wordt de rol van emoties onderzocht in de context van laat-middeleeuwse stedelijke samenlevingen, voornamelijk in Vlaanderen, maar met vergelijkende bijdragen over Antwerpen, Florence, Spanje en Frankrijk.

Twee essentiële vragen lijken bij een dergelijk project aan de orde: waarin verschilt deze benadering van andere historische invalshoeken en wat is de toegevoegde waarde ervan? Het is een gelukkige keuze van de samenstellers (die zelf slechts anderhalve bladzijde inleiding hebben geschreven) dat zij Jeroen Deploige hebben gevraagd om een overzichtsartikel te schrijven over de sociaal-wetenschappelijke literatuur over emoties. Daarmee wordt een belangrijk raamwerk gegeven. Deploige laat zien hoe het veld in twee tradities uiteenvalt: een universalistische, overwegend biologisch georiënteerde, en een cultuur-relativistische, antropologische benadering. Moderne onderzoekers, voorop de Nederlandse psycholoog Nico Frijda, beschouwen emoties overigens als een combinatie van beide. Dat is vanzelfsprekend een zienswijze waarmee ook een historicus uit de voeten kan. Helaas stichten sommige auteurs vervolgens verwarring over het eigenlijk onderwerp. In de allereerste empirische bijdrage, van Lauro Martines over Florence, gaat het over geweld, dat misschien wel door emoties wordt ingegeven maar toch echt iets anders is. In het concluderende artikel van Walter Prevenier, een degelijke historiografische contextualisering van de inhoud van het boek, wordt de mentaliteitsgeschiedenis gepresenteerd als een voorloper van emotiegeschiedenis, zonder dat echter duidelijk wordt wat het onderscheid is. Verwarring ligt dus op de loer.

Sommige auteurs doen eigenlijk niet veel meer dan veronderstellen dat aan geobserveerde gedragingen ook sterke emoties ten grondslag moeten liggen. Zo bij voorbeeld Jelle Haemers in zijn artikel over de rol van emoties en rituelen in stedelijke oproeren. En evenzeer Peter Arnade, in een van de interessantste opstellen in het boek. Arnade behandelt het gedrag van Beeldenstormers in de zomer van 1566. Niet alleen probeert hij te laten zien dat, in afwijking van het door de autoriteiten als redeloos beschreven geweld, de Beeldenstorm juist systematisch gebeurde (geen nieuws natuurlijk), maar ook dat het geweld tegen de kerkelijke bezittingen, vooral heiligenbeelden, vaak een regelrechte imitatie